

Elżbieta Jadwiga Szymańska, Maria Rysz

Analiza potencjału produkcyjnego oraz sytuacji ekonomiczno-finansowej gospodarstw sadowniczych w regionie Małopolska i Pogórze

Streszczenie: Celem artykułu było rozpoznanie znaczenia dopłat do działalności operacyjnej w kształtowaniu wyników ekonomicznych gospodarstw sadowniczych regionu Małopolska i Pogórze. Obszar badań obejmował wyodrębniony w ramach FADN Region 800 w Polsce – Małopolska i Pogórze, który charakteryzuje się dużym rozdrobnieniem agrarnym i rozwojem produkcji sadowniczej. Badania przeprowadzono na podstawie kwestionariusza ankiety w 45 gospodarstwach sadowniczych. W analizie danych zastosowano metodę opisową oraz współczynnik korelacji rang Spearmana. Z przeprowadzonych badań wynika, że sadownicy otrzymywali środki finansowe w postaci dotacji i dopłat unijnych z różnych programów. Najwięcej z nich korzystało z funduszy dostępnych w ramach programów PROW 2007–2013. Bardziej powszechną formą pomocy unijnej były płatności bezpośrednie. Uzyskane środki finansowe przeznaczano głównie na unowocześnienie parku maszynowego oraz bieżące potrzeby (zakup środków do produkcji). Z dokonanych analiz wynika, że w strukturze dochodów części gospodarstw duży był udział dopłat do działalności operacyjnej. Na podstawie korelacji rang Spearmana nie wykazano jednak współzależności między dopłatami i dochodowością oraz rentownością gospodarstw sadowniczych.

Słowa kluczowe: produkcja owoców, dopłaty bezpośrednie, działalność operacyjna, wyniki ekonomiczno-finansowe.

Dr hab. inż. Elżbieta Jadwiga Szymańska, prof. SGGW, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Instytut Ekonomii i Finansów, Katedra Logistyki, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: elzbieta_szymanska@sggw.edu.pl, ORCID: 0000-0001-7686-1243; **dr inż. Maria Rysz**, Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Krośnie, Instytut Zdrowia i Gospodarki, Zakład Marketingu, Rynek 1, 38-400 Krosno, e-mail: maria.rysz@pans.krosno.pl, ORCID: 0000-0002-9553-4907.

Utwór dostępny jest na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe.
[Creative Commons CC BY 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

1. Wprowadzenie

Każde gospodarstwo rolne na prowadzenie działalności produkcyjnej i inwestycyjnej potrzebuje środków finansowych. Podstawowym źródłem finansowania dla wielu gospodarstw są środki własne. Istotne ich uzupełnienie stanowią zewnętrzne źródła kapitału, do których zalicza się m.in. fundusze Unii Europejskiej (UE) czy instrumenty o charakterze komercyjnym (Felczak 2015).

Przed integracją z UE producenci owoców w Polsce mogli korzystać ze środków finansowych dostępnych w ramach programów SAPARD oraz PHARE. Program PHARE miał największy budżet ze wszystkich programów przedakcesyjnych finansowanych przez UE. Stanowił on podstawowe źródło pomocy zagranicznej dla polskiego rolnictwa (Podstawka 2000). Oferował głównie pomoc w formie porad eksperckich, różnego typu nieodpłatnych szkoleń, transferu know-how z zakresu wiedzy rolniczej, organizacji i zarządzania sprzyjającej zrozumieniu i wdrażaniu zasad gospodarki rynkowej (Demidziuk 2003).

Po przystąpieniu Polski do UE obszary wiejskie zostały włączone do Wspólnej Polityki Rolnej (WPR). Dzięki systemowi dopłat i subsydiów rolnicy, w tym producenci owoców, mogli rozwijać swoje gospodarstwa i zwiększać konkurencyjność na rynku. Sadownicy uzyskali możliwość skorzystania z różnych form wsparcia finansowego. Efektem zwiększonych inwestycji i zastosowania nowoczesnych technologii stała się większa efektywność produkcji, a także wzrost konkurencyjności na rynku zewnętrznym. Różnorodne aspekty związane z finansowaniem inwestycji, ich realizacją w gospodarstwach i znaczeniem dla rozwoju gospodarstw rolnych, co pozwalało na poprawę efektywności gospodarowania, są szeroko dyskutowane w krajowej literaturze przedmiotu przez licznych autorów (np. Soliwoda 2017; Grzelak 2013; Kusz 2013a; 2012; 2008; Czekaj 2008; Józwiak, Kagan 2008; Poczta, Czerwińska-Kayzer 2001). Z kolei konkurencyjność wewnętrzna i zewnętrzna sektora rolno-spożywczego była przedmiotem badań m.in. Bożeny Noseckiej ([red.] 2013) oraz Wojciecha Józwiaka i współautorów (Józwiak [red.] 2014).

Przystąpienie Polski do UE i objęcie polskiego rolnictwa, w tym również sadownictwa, instrumentami WPR zmusiło wielu rolników do podjęcia inwestycji dostosowawczych, a konieczność zdobywania nowych rynków, związana z nadprodukcją, wymusza różnicowanie i podnoszenie jakości produktu. Aby osiągnąć korzyści w przyszłości i zrealizować zaplanowane inwestycje, producenci owoców powinni być gotowi ponieść obecnie pewne „wyrzeczenia” (Mikołajczyk 2010). Rozmiary działalności inwestycyjnej w dużym stopniu determinuje wysokość dochodu rolniczego. Właściciele gospodarstw rolnych, którzy dzięki swojej działalności uzyskują wyższe dochody, wynikające z lepszego wyposażenia w czynniki produkcji, wydają na działalność inwestycyjną większe kwoty (Mikołajczyk 2006).

Głównym powodem inwestowania przez podmioty gospodarcze, a więc też i gospodarstwa sadownicze, jest oczekiwanie w przyszłości dochodów przewyższających koszty inwestycji (Babuchowska, Marks-Bielska 2012).

Obecnie – ze względu na rosnący popyt na polskie owoce – rozwój sektora dostrzega się we wzroście eksportu. W ujęciu ilościowym eksport owoców świeżych w latach 2010–2019 ulegał wahaniom, ale w całym analizowanym okresie miał tendencję wzrostową. Wolumen eksportu zwiększył się z 1 655,8 tys. t w 2010 r. do 2 480,2 tys. t w 2019 r., tj. o 49,8% (Nosecka [red.] 2021; 2014). Największy wzrost eksportu liczony rok do roku nastąpił w 2012 r. (o 43,6%), a największy spadek w 2011 r. (o 14,4%) i 2015 r. (o 5,4%). Eksport owoców jest wspierany przez działania agend krajowych i unijnych (Rysz, Szymańska 2023). Ważną rolę w stymulowaniu rozwoju wymiany handlowej w sektorze owoców odgrywają także zmieniające się nawyki żywieniowe, będące pochodną promowanego prozdrowotnego modelu żywienia. Jego podstawowym założeniem jest zwiększanie udziału owoców w strukturze spożycia artykułów żywnościowych. Wzrastająca konkurencyjność na rynku świeżych owoców sprawia, że coraz większa ich część eksportowana jest na nowe rynki, w tym Bliskiego Wschodu. Wzrost popytu na jabłka w krajach azjatyckich i afrykańskich jest tak duży, że pomimo stałego wzrostu światowej produkcji i spadku spożycia w krajach o wysokich dochodach, całość produkcji jabłek jest zagospodarowywana (Brzozowski, Marosz, Zmarlicki 2015). Stwarza to obiecującą perspektywę dla polskich producentów i eksporterów.

Istotnym źródłem wsparcia rozwoju gospodarstw sadowniczych w Polsce był Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006 (PROW) i Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) w kolejnych okresach 2007–2013 i 2014–2020 (PROW 2014; 2007; 2004) oraz Wspólna Organizacja Rynku Owoców i Warzyw. Jednym z głównych instrumentów w ramach realizacji WPR stały się dopłaty bezpośrednie. Zdaniem Bolesława Wojtasika (2006) dopłaty bezpośrednie mają do spełnienia kilka funkcji:

- stabilizującą dochody wobec wzrostu kosztów produkcji;
- stymulującą, związaną z kształtowaniem charakteru produkcji rolniczej;
- modernizacyjną – umożliwiają wprowadzenie nowych, często kosztownych rozwiązań pozwalających przyspieszyć rozwój gospodarstw rolnych;
- informacyjną polegającą na przekazywaniu danych na temat podejmowanych decyzji i kierunków produkcji.

Przyczyniają się one również do zachowania i rozwoju produkcji rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) (Mickiewicz, Prus, Mickiewicz 2015).

Duża część rolników uważa, że otrzymywane dopłaty mają pozytywny wpływ zarówno na funkcjonowanie, jak i na rozwój gospodarstw rolnych. Dzięki

dotychczasowym środkiem można przeprowadzić modernizację gospodarstw, zakupić grunty rolne, powiększając areal gospodarstwa, czy też zwiększyć produktywność prowadzonej działalności. Dopłaty do działalności operacyjnej mogą stanowić dla gospodarstw sadowniczych podstawę do działań rozwojowych. Ich zadaniem jest również zapewnienie rolnikom stabilnego źródła dochodu (Tomkiewicz 2010).

Wyniki produkcyjne, ekonomiczne i finansowe gospodarstw rolnych zajmujących się uprawami ogrodnictwymi w Polsce analizowali m.in.: Dawid Olewnicki (2010), Wojciech Pizło (2011a), Roma Ryś-Jurek i Olga Stefko (2012), Michał Figura (2017) oraz Dorota Komorowska (2018; 2017). Z badań Pizły wynika, że w latach 1999–2009 wystąpił spadek dochodu w gospodarstwach sadowniczych w stosunku do gospodarstw zajmujących się mieszaną działalnością rolniczą. Mogło to być spowodowane mniejszą wartością produkcji i wzrostem jej całkowitych kosztów. Zdaniem Komorowskiej (2018) w latach 2013–2015 doszło do odmiennej sytuacji. W tym okresie gospodarstwa specjalizujące się w produkcji sadowniczej uzyskiwały znacznie wyższe dochody niż ogół gospodarstw rolnych. Ponadto cechowała je wyższa efektywność gospodarowania zasobami.

Z badań przeprowadzonych przez Figurę (2017) wynika, że potencjał produkcyjny, tj. powierzchnia UR, nakłady pracy ogółem i najmniejszej, a także wartość aktywów trwałych w latach 2013–2014 w gospodarstwach zajmujących się uprawami trwałymi (sady i plantacje wieloletnie) z regionu Małopolska i Pogórze w porównaniu z gospodarstwami rolnymi ogółem w Polsce oraz w innych regionach wydzielonych w systemie FADN była najniższa. Podobnie jest w przypadku wartości dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego oraz na osobę pełnozatrudnioną. Z kolei wartość produkcji i kosztów ogółem gospodarstw z regionu Małopolska i Pogórze była wyższa w porównaniu z gospodarstwami z regionu Pomorze i Mazury. W przypadku regionów Wielkopolska i Śląsk oraz Mazowsze i Podlasie była ona zaś zdecydowanie wyższa. Z dokonanych analiz wynika również, że dopłaty do działalności operacyjnej w dochodzie z gospodarstwa rolnego w latach 2013–2014 stanowiły odpowiednio 42,9% i 112,9%. Sytuację ekonomiczną gospodarstw w typie „uprawy trwałe” kształtował głównie system dopłat.

Zagadnienia związane z sadownictwem w rejonie Grójca i Warki były przedmiotem analiz Pizły (2013; 2011b). Część pierwszą opracowania poświęcił on kierunkom rozwoju współczesnego sadownictwa, teorii rozwoju regionalnego, klastrom oraz teorii przedsiębiorstw rodzinnych. Zaprezentował również wsparcie, jakie otrzymują sadownicy z funduszy UE, oraz znaczenie kapitału społecznego w badanych gospodarstwach. Dokonał także analizy stanu wyposażenia gospodarstw sadowniczych w środki produkcji oraz przedstawił innowacyjne działania podejmowane przez sadowników w dziedzinach produkcji, dystrybucji, cen i promocji

produktów. W części drugiej opracowania uwzględnił zaś społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju gospodarstw sadowniczych w rejonie Grójca i Warki.

Dokonany przegląd literatury pokazuje, że problem wsparcia finansowego gospodarstw sadowniczych oraz ich sytuacja ekonomiczna były przedmiotem tylko nielicznych analiz w minionych latach. Ze względu na znaczenie gospodarstw sadowniczych w regionie o rozdrobnionej strukturze agrarnej oraz zmiany w czasie podjęto szczegółowe badania w tym zakresie. Wypełniają one lukę badawczą dotyczącą możliwości rozwoju gospodarstw sadowniczych w Polsce. Celem analiz było rozpoznanie znaczenia dopłat do działalności operacyjnej w kształtowaniu wyników ekonomicznych gospodarstw sadowniczych w regionie Małopolska i Pogórze.

2. Materiały i metody

Do badań wybrano gospodarstwa sadownicze położone w regionie Małopolska i Pogórze, w skład którego wchodzi cztery województwa: podkarpackie, małopolskie, świętokrzyskie oraz śląskie. Wymienione województwa wyróżniają się największym w kraju rozdrobnieniem agrarnym, co przyczyniło się do rozwoju produkcji sadowniczej na ich terenie. W 2018 r. zajmowały one 63,3 tys. ha, co stanowiło 18,8% całkowitej powierzchni sadów w kraju. W tym samym roku zebrano tam 926,2 tys. t owoców z drzew i 68,3 tys. t owoców jagodowych, co stanowiło odpowiednio 20,6% oraz 11,8% całkowitych zbiorów w Polsce (BDL GUS 2023).

Do badań wybrano gospodarstwa specjalizujące się w uprawie drzew i krzewów owocowych (bez winorośli i oliwek), które w 2018 r. prowadziły rachunkowość w ramach systemu Farm Accountancy Data Network (FADN). W trakcie badań okazało się, że właściciele czterech gospodarstw nie wyrazili zgody na udostępnienie danych. W tej sytuacji badaniami objęto 45 gospodarstw, w których przy pomocy pracowników Ośrodków Doradztwa Rolniczego (ODR) z poszczególnych województw przeprowadzono badania na podstawie kwestionariusza ankiety. Badania te zrealizowano w 2019 r.

W ocenie sytuacji ekonomiczno-finansowej badanych gospodarstw zastosowano metodę opisową i analizę porównawczą wskaźników dochodowości czynników produkcji, efektywności gospodarowania i rentowności. Interpretacja matematyczna wyników obejmowała również analizę korelacji. Wykorzystano ją w celu stwierdzenia, jaka jest siła i kierunek współzależności występującej pomiędzy wartością dopłat a poziomem stopy inwestycyjnej obliczonej według formuły (1).

$$\text{Stopa inwestycji} = \frac{\text{wartość inwestycji brutto}}{\text{amortyzacja}} \times 100\% \quad (1)$$

Do obliczeń wskaźnika rentowności aktywów (ROA) wykorzystano dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (2). ROA odzwierciedla nadwyżkę ekonomiczną, która pozostaje na opłacenie czynników wytwórczych będących własnością rolnika (ziemi, pracy oraz kapitału), zaangażowanych w działalność operacyjną gospodarstwa rolnego (Goraj, Mańko 2009).

$$\text{Wskaźnik rentowności aktywów (ROA)} = \frac{\text{wartość dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego}}{\text{wartość aktywów ogółem}} \times 100\% \quad (2)$$

Wskaźnik rentowności kapitału własnego (ROE) został obliczony jako relacja dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego do poziomu kapitału własnego (3).

$$\text{Wskaźnik rentowności kapitału własnego (ROE)} = \frac{\text{wartość dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego}}{\text{wartość kapitału własnego}} \times 100\% \quad (3)$$

W celu określenia, czy istnieje statystycznie istotna zależność pomiędzy dopłatami do działalności operacyjnej a wynikami ekonomiczno-finansowymi gospodarstw, obliczono wartości współczynnika korelacji rang Spearmana i zbadano jego istotność testem *t*-Studenta. Wybór tej metody podyktowany był brakiem zgodności rozkładów empirycznych większości zmiennych z rozkładem normalnym.

Analiza korelacji rang Spearmana polega na uszeregowaniu obserwacji według jednej klasyfikacji (miary, cechy), a następnie – uszeregowaniu tych samych obserwacji według drugiej klasyfikacji i obliczeniu współczynnika korelacji, który jest funkcją sumy kwadratów różnic obu zaszeregowień każdej obserwacji i liczby obserwacji (4).

$$\rho = 1 - [6\sum d_i^2 / n(n^2-1)], \quad (4)$$

gdzie:

ρ – współczynnik korelacji rang Spearmana,

d_i – różnica między zaszeregowaniami *i*-tej obserwacji,

n – liczba obserwacji.

Wartość współczynnika korelacji rang Spearmana waha się w granicach od -1 (gdy występuje zgodność rangowa w przeciwnym kierunku) do +1 (gdy występuje zgodność rangowa w tym samym kierunku). Z kolei $r = 0$ wskazuje na brak jakiegokolwiek podobieństwa zaszeregowień. Istotność współczynnika korelacji sprawdzano testem *t*-Studenta, weryfikując hipotezę o niezależności zaszeregowień (Stanisz 2006; Mynarski 2003).

Badane gospodarstwa podzielono na trzy grupy według wysokości dopłat do działalności operacyjnej z uwzględnieniem minimum 15 gospodarstw w grupie. Taki podział wynikał z wymagań FADN, według których nie można publikować danych dla grup liczących mniej niż 15 gospodarstw. Pierwsza grupa obejmowała gospodarstwa o najniższym poziomie dopłat do działalności operacyjnej, do 8000 zł, drugą tworzyły gospodarstwa o wartości dopłat od 8001 do 14 000 zł, a w trzeciej znalazły się gospodarstwa o najwyższej wartości dopłat, powyżej 14 000 zł.

3. Źródła i przeznaczenie wsparcia finansowego w gospodarstwach

Rolnictwo, w tym również sadownictwo, w UE jest dofinansowywane i subsydiowane ze względu na jego znaczenie i trudności w rozwoju. Wiele współczesnych państw traktuje rolnictwo jako szczególny dział produkcji dostarczający strategicznego dobra, jakim jest żywność, i związany ze szczególnym zasobem ekonomicznym, jakim jest ziemia (Spychalski 2008). Jak podaje Jacek Kulawik (2003), do specyficznych cech rolnictwa można zaliczyć: występowanie przeciętnie długich cykli produkcyjnych wymagających prefinansowania, dużą podatność na szoki przyrodnicze oraz dominację czynnika ziemi w aktywach całkowitych (zazwyczaj ponad 40%). Te czynniki kreują wysokie zapotrzebowanie na kapitał długoterminowy, prowadzą do dużej zmienności przepływów pieniężnych oraz wyników i dochodów. Cechą charakterystyczną polskiego rolnictwa jest swoista struktura podmiotowa sektora rolnego z dominacją małych podmiotów ekonomicznych, najczęściej o charakterze rodzinnym. W warunkach gospodarki rynkowej rolnictwo jest partnerem słabszym wobec otoczenia pozarolniczego, ponieważ akumulacja nadwyżki kapitału odbywa się w nim wolniej niż w alternatywnych działaniach przynoszących wyższą stopę rentowności (Zawojcka 2008).

Najbardziej powszechnym źródłem wsparcia finansowego gospodarstw rolnych są dopłaty do działalności operacyjnej w formie dopłat bezpośrednich, których podstawowym celem jest wspieranie dochodów rolników. Możliwość zewnętrznego zasilania rolnictwa ma istotne znaczenie w kształtowaniu jego sytuacji ekonomiczno-produkcyjnej (Bereźnicka 2018). Deklaracje badanych sadowników dotyczące tego, z jakich środków korzystali w ramach prowadzonej działalności rolniczej w latach 2005–2018, przedstawiono w tabeli 1.

Ankietowani sadownicy byli dość aktywni w ubieganiu się o wsparcie finansowe ze środków unijnych w ramach różnych programów. Chętnie korzystali też z zewnętrznych źródeł wsparcia o charakterze komercyjnym (57,8% wskazań), zwłaszcza pożyczek i kredytów, które w odniesieniu do rolnictwa spełniają m.in. funkcje dochodotwórczą, stymulacyjną i restrukturyzacyjną (Marcysiak, Marcysiak 2009). Dzięki nim rolnicy dość często uzupełniali wkład własny

Tabela 1. Źródła finansowania działalności produkcyjnej i inwestycyjnej badanych gospodarstw w latach 2005–2018**Table 1.** Sources of financing the production and investment activities of the surveyed farms in 2005–2018

Wyszczególnienie	Udział beneficjentów w grupie badawczej (%)
Instrumenty o charakterze komercyjnym (pożyczki, kredyty)	57,8
SAPARD	35,6
Środki z PROW 2004–2006	44,4
Środki z PROW 2007–2013	51,1
Środki z PROW 2014–2020	42,2
Płatności bezpośrednie	86,7
Dofinansowanie w ramach działalności w grupie producenckiej	4,4
Dotacje z budżetu państwa	20,0
Inne	13,3

Źródło: opracowanie własne.

Source: own study.

potrzebny przy realizacji niektórych programów unijnych lub na działalność inwestycyjną gospodarstw.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, z pomocy finansowej w ramach programu SAPARD, który realizowany był w latach 2002–2006, skorzystało 35,6% ankietowanych producentów owoców. Program ten miał na celu wsparcie dostosowania rolnictwa do gospodarki rynkowej w krajach stowarzyszonych, oczekujących na członkostwo w UE. Początkowo nie cieszył się on zbyt dużym zainteresowaniem ze względu na skomplikowane procedury ubiegania się o pomoc czy też brak własnego wkładu finansowego na zrealizowanie inwestycji. Inwestycje wykonane w ramach tego programu pomogły jednak w trudnych procesach restrukturyzacji wielu gospodarstw rolnych i zakładów przetwórczych.

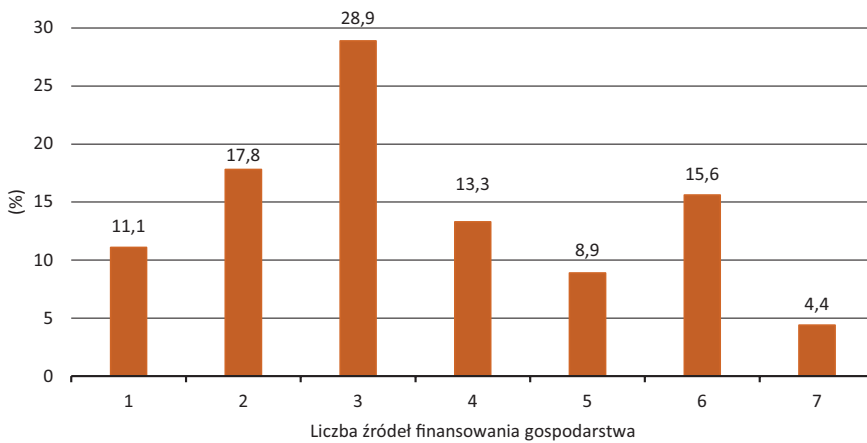
W badanej grupie ponad 44% sadowników złożyło wnioski o dofinansowanie gospodarstw z działań dostępnych w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006 (PROW 2004). Połowa z nich skorzystała również wcześniej z programu SAPARD. Jak podaje Władysława Łuczka-Bakuła (2013), dominującym wariantem wsparcia w ramach PROW 2004–2006 i 2007–2013 (PROW 2007; 2004) były uprawy sadownicze, zwłaszcza produkcja ekologiczna, z uwagi na najwyższe stawki płatności oraz minimalne wymagania stawiane beneficjentom.

Zrealizowany w Polsce PROW na lata 2007–2013 umożliwił kontynuację rozpoczętego w ramach PROW 2004–2006 procesu modernizacji i rozwoju polskiego rolnictwa, w tym również sadownictwa, gospodarki żywnościowej oraz obszarów wiejskich. Do najważniejszych działań w obrębie tego programu należały: wsparcie modernizacji rolnictwa, zwiększanie efektywności gospodarstw rolnych poprzez umożliwienie lepszego wykorzystania czynników produkcji, w tym wprowadzenie nowych technologii produkcji, poprawa jakości produkcji, a także zharmonizowanie warunków produkcji rolnej z wymogami dotyczącymi ochrony środowiska naturalnego i higieny produkcji (MRiRW 2012) oraz dalszy rozwój produkcji owoców metodami ekologicznymi. W badanej grupie ponad połowa sadowników pozyskała środki finansowe w ramach różnych działań z PROW 2007–2013 (PROW 2007).

Od 2014 r. rolnicy mogli pozyskać środki z PROW 2014–2020 (PROW 2014). Beneficjentami różnych działań realizowanych w obrębie tego programu było 42,2% badanych sadowników. Z tej grupy 42,1% sadowników korzystało wcześniej zarówno ze środków PROW 2004–2006, jak i 2007–2013. W badanej grupie jedynie 11,1% sadowników skorzystało po raz pierwszy z dofinansowania w ramach działań PROW w latach 2014–2020. Z przeprowadzonych badań wynika, że w analizowanej grupie byli producenci owoców, którzy korzystali ze wsparcia PROW 2004–2006, a nie korzystali z PROW 2007–2013 i odwrotnie. Było to zapewne związane z okresem zakładania sadów.

Reasumując, najwięcej badanych sadowników (prawie 30,0%) korzystało z trzech różnych instrumentów wsparcia finansowego (rysunek 1). 17,8% pozyskało środki finansowe z dwóch różnych programów. Z kolei sześć źródeł wsparcia finansowego wykorzystało 15,6% respondentów. Niewiele mniej (13,3%) sadowników otrzymało środki finansowe z czterech różnych programów. W całym analizowanym okresie tylko 11,1% rolników zajmujących się produkcją owoców skorzystało z jednego źródła dofinansowania gospodarstwa. Najmniej ankietowanych, jedynie 4,4%, w badanym okresie korzystało aż z siedmiu różnych programów wsparcia.

Pozyskane środki sadownicy mogli przeznaczać na rozwój gospodarstw, zwiększanie efektywności produkcji, a także na poprawę standardów życia. Mniejsza liczba zainteresowanych pozyskaniem wsparcia finansowego w ramach tego programu niż w latach wcześniejszych mogła wynikać z obawy o niższą opłacalność produkcji po wprowadzeniu przez Rosję embarga na owoce z UE, konieczności prowadzenia rachunkowości i potrzebnej dokumentacji produkcji, zaostrzonej kontroli oraz pozyskania kredytów na inwestycje jako obowiązkowego wkładu własnego. Jak wynika z danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), na uprawę drzew i krzewów owocowych ziarnkowych i pestkowych rolnicy na przedsięwzięcia realizowane z udziałem kredytów inwestycyjnych z dopłatą ARiMR do oprocentowania otrzymali 10 523,94 tys. zł, z czego udział własny kredytobiorców

Rysunek 1. Podział badanych gospodarstw pod względem liczby źródeł finansowania działalności w latach 2005–2018

Figure 1. Surveyed farms by the number of sources financing their activities in 2005–2018

Źródło: opracowanie własne.
Source: own study.

wynosił 2 817,70 tys. zł (ARiMR 2019). W przypadku niepowodzenia produkcji czy inwestycji sadownicy byli zobowiązani do zwrotu otrzymanej dotacji.

Istotnym obszarem wsparcia finansowego w UE jest rolnictwo ekologiczne, w ramach którego funkcjonuje także część produkcji sadowniczej. W skali kraju ekologiczne sady stanowią tylko niewielką część produkcji ekologicznej. Z danych Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych (IJHARS) wynika, że w 2018 r. produkcja ekologiczna była prowadzona w 14,9 tys. certyfikowanych gospodarstwach rolnych (Nachtman 2021). Beneficjentami mogą być rolnicy oraz grupy rolników, którzy dobrowolnie podejmują się przestrzegania praktyk i metod rolnictwa ekologicznego. Dofinansowanie do ekologicznej produkcji owoców można otrzymać, spełniając wymogi działania „Rolnictwo ekologiczne” z PROW 2014–2020 (PROW 2014). Wśród badanych sadowników z regionu Małopolska i Pogórze 6,7% zadeklarowało, że ich owoce produkowane są metodami ekologicznymi i dlatego korzystają z tego rodzaju wsparcia finansowego.

Bardziej powszechnym źródłem środków finansowych w polskich gospodarstwach, po przystąpieniu Polski do UE, stały się dopłaty bezpośrednie. Jak wynika z danych, prawie 90,0% ankietowanych sadowników pobierało płatności bezpośrednie. Pozostali sadownicy nie korzystali z tego typu wsparcia finansowego ze względu

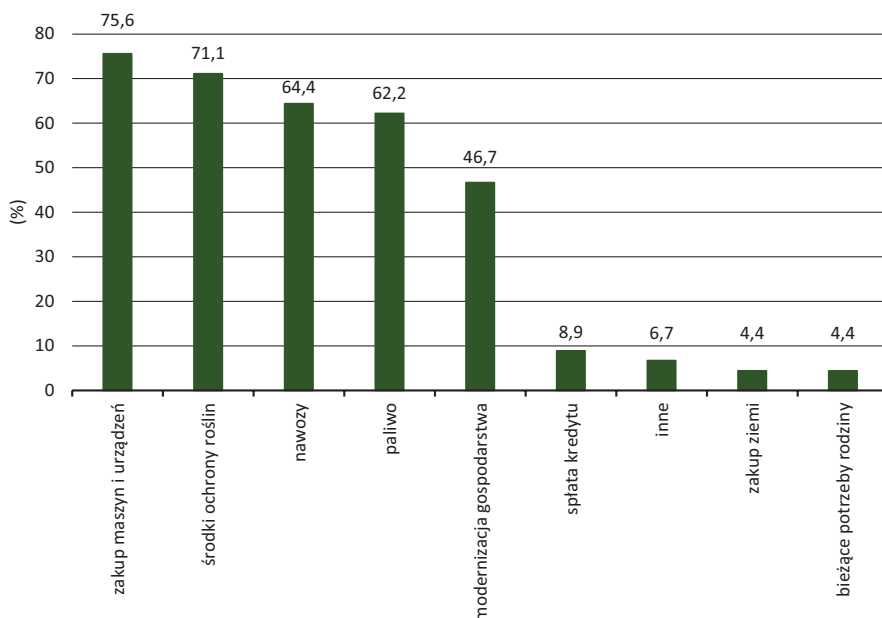
na małą powierzchnię gospodarstw. Beneficjentami tej formy pomocy były zarówno gospodarstwa mające duże powierzchnie sadów, jak i małe. Tak wielkie zainteresowanie płatnościami bezpośrednimi wynikało z tego, że są one przyznawane rolnikom, którzy mają powyżej 1 ha UR bez względu na poziom produkcji, wiek czy wykształcenie. Ponadto przyznane płatności nie podlegają rozliczeniom czy weryfikacji ich przeznaczenia w gospodarstwie, dlatego producenci rolni mogą nimi dowolnie dysponować.

Sadownicy mogli również korzystać z pomocy finansowej kierowanej do wstępnie uznanych lub uznanych przez marszałka województwa grup i organizacji producentów owoców i warzyw. W badanej grupie tylko 4,4% ankietowanych potwierdziło korzystanie z takich środków. Badani sadownicy deklarowali, że są członkami zorganizowanych grup producenckich, ale nie wszystkie z nich aktywnie prowadziły swoją działalność. Stąd też mogła wynikać tak niska absorpcja środków w ramach działania grupy.

Producenci rolni, w tym sadownicy, mogli także pozyskiwać dofinansowanie działalności z dotacji pochodzących z budżetu państwa. Co piąty ankietowany wskazał, że ubiegał się o takie środki. Z kolei właściciele gospodarstw, których produkcja przyniosła straty na skutek klęsk żywiołowych czy wprowadzonego przez Rosję embarga, mogli skorzystać z dodatkowych, udzielanych na preferencyjnych warunkach, kredytów bankowych.

Ponad 3/4 ankietowanych podała, że otrzymane środki przeznaczali przede wszystkim na zakup maszyn i sprzętu rolniczego (rysunek 2). Niewiele mniej sadowników wykorzystywało pozyskane fundusze na zakup środków ochrony roślin (71,1%), nawozów (64,4%) oraz paliwa (62,2%). Prawie połowa badanych środki zdobyte w ramach funduszy unijnych przeznaczała na modernizację gospodarstw. Najmniejszy odsetek badanych wykorzystywał pozyskane wsparcie finansowe na zakup ziemi i bieżące potrzeby rodziny. Właściciele gospodarstw sadowniczych nie byli zainteresowani powiększeniem powierzchni sadów, a dochód z produkcji pokrywał ich codzienne wydatki.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że w badanym regionie występowało finansowe wsparcie działalności sadowniczej, chociaż nie wszyscy sadownicy w jednakowym stopniu skorzystali z dopłat. Od czasu przystąpienia Polski do UE dopłaty do działalności operacyjnej stanowią ważne źródło poprawy sytuacji ekonomicznej w polskim sadownictwie. Struktura pomocy finansowej jest rozbudowana i producenci owoców mogą pozyskać środki pieniężne z różnych źródeł. W znacznym stopniu poziom wykorzystania środków pochodzących z UE zależy od dostępności informacji i właściwego jej przekazania. Bariery takie mogą występować zarówno po stronie otoczenia instytucjonalnego, jak i tkwić w samym gospodarstwie (Kusz 2013b; Czudec i in. 2008; Kołodziejczyk 2008). Aktywność

Rysunek 2. Kierunki wydatkowania wsparcia finansowego ze środków unijnych przez badane gospodarstwa w latach 2005–2018

Figure 2. Directions of spending financial support from EU funds by the surveyed farms in 2005–2018

Źródło: opracowanie własne.
Source: own study.

rolników w pozyskiwaniu środków finansowych z UE w dużej mierze zależy także od instytucji informacyjno-decyzyjnych oraz poziomu obsługi merytorycznej w regionalnych oddziałach ARiMR, Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa (KOWR) czy ODR, jak również w urzędach samorządowych odpowiedzialnych za przyjmowanie, merytoryczną ocenę i decyzje w sprawie przyznania środków w ramach poszczególnych działań (Rysz, Szymańska 2023).

4. Wyniki ekonomiczno-finansowe badanych gospodarstw

Potencjał produkcyjny badanych gospodarstw, który wyznacza ich możliwości produkcyjne i dochodowe, określono na podstawie ziemi, pracy i kapitału. Średnie wartości podstawowych zasobów produkcji w zależności od wysokości dopłat przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Zasoby czynników produkcji w badanych gospodarstwach w 2018 r.

Table 2. Resources of production factors in the surveyed farms in 2018

Wyszczególnienie	Dopłaty do działalności operacyjnej (zł)		
	do 8000	8001–14 000	pow. 14 000
Powierzchnia UR (ha)	5,50	10,98	14,65
Powierzchnia UR dzierżawionych (ha)	0,16	1,35	1,41
Powierzchnia sadów (ha)	4,98	9,37	11,61
Nakłady pracy ogółem, w tym: (AWU*)	1,80	2,27	2,88
Nakłady pracy własnej (FWU**)	1,45	1,67	1,62
Nakłady pracy najemnej (AWU)	0,35	0,60	1,26
Aktywa trwałe, w tym: (tys. zł)	382,49	619,60	761,28
Ziemia (tys. zł)	239,23	366,26	417,29
Budynki (tys. zł)	76,56	149,41	225,23
Maszyny, urządzenia i środki transportu (tys. zł)	66,70	103,92	118,73
Aktywa obrotowe (tys. zł)	56,57	79,38	127,52

*Annual Work Unit.

**Family Work Unit.

Źródło: opracowanie własne.

Source: own study.

Najmniejszą powierzchnią dysponowały gospodarstwa, które otrzymywały najniższe dopłaty. Przeciętnie użytkowały one tylko 5,5 ha UR, podczas gdy w grupie o najwyższym poziomie dopłat średnia powierzchnia UR wyniosła 14,7 ha. Wynikało to z faktu powiązania dopłat, a zwłaszcza płatności bezpośrednich, z powierzchnią UR.

Ze względu na prowadzony kierunek produkcji znaczący udział w strukturze UR zajmowały sady, które stanowiły od 79,2 do 90,5%. Przy czym w gospodarstwach o wyższym poziomie dopłat większa była powierzchnia sadów. Z kolei udział powierzchni sadów w ogólnej powierzchni UR był najniższy w grupie trzeciej, a najwyższy w grupie pierwszej.

W gospodarstwach o niskim poziomie dopłat sadownicy dzierżawili średnio zaledwie 0,2 ha UR. W grupie o średnim i wysokim poziomie dopłat powierzchnia ta wynosiła odpowiednio 1,35 i 1,41 ha na gospodarstwo. Mały udział gruntów

dzierżawionych w gospodarstwach sadowniczych wynikał z ograniczonej ich dostępności. Poza tym inwestycje związane z tym kierunkiem produkcji charakteryzują się długim okresem zwrotu i zakładanie ich na gruntach dodzierżawionych jest rzadko praktykowane.

Podstawowe źródło pracy w gospodarstwach sadowniczych tworzyli rolnicy i ich rodziny. Średnia liczba pełnozatrudnionych członków rodziny przebywających w gospodarstwach w grupie o niskim i wysokim poziomie dopłat była podobna i wynosiła odpowiednio 1,5 i 1,6 osoby pełnozatrudnionej (FWU). Największy udział pracy własnej w nakładach pracy ogółem (80,6%) odnotowano w grupie o najniższych dopłatach. W gospodarstwach o najwyższym poziomie dopłat odsetek tego udziału był niższy o 24,3 p.p.

Obok ziemi i pracy do podstawowych czynników produkcji w rolnictwie należą aktywa trwałe, które przyjmują postać majątku niezbędnego do prowadzenia działalności wytwórczej (np. specjalistycznych maszyn, urządzeń, budynków). Gospodarstwa sadownicze charakteryzują się znaczącym wyposażeniem w środki trwałe. W badanej grupie gospodarstw wartość środków trwałych była wyższa w gospodarstwach, które pobierały wyższe dopłaty. Przeciętna wartość wszystkich składników tworzących aktywa trwałe była najwyższa w grupie gospodarstw o najwyższym poziomie pobieranych dopłat. Dotyczyło to wszystkich składników tworzących aktywa trwałe, tj.: ziemi, budynków oraz maszyn, urządzeń i środków transportu. W strukturze aktywów trwałych dominującą pozycję zajmowała ziemia, ale jej udział był mniejszy w gospodarstwach o wyższym poziomie dopłat.

Znaczną część majątku podmiotów gospodarczych stanowią także aktywa obrotowe, które są przeznaczone do zbycia lub zużycia w ciągu roku obrachunkowego. W analizowanych gospodarstwach najniższa ich wartość wystąpiła w grupie pierwszej, gdzie wynosiła średnio 56,6 tys. zł. W grupie drugiej była o 22,8 tys. zł wyższa, a w trzeciej ponad dwukrotnie wyższa.

Podstawową kategorią ekonomiczną w gospodarstwach rolniczych jest dochód. Jego średni poziom w badanych gospodarstwach w 2018 r. wyniósł 44,3 tys. zł. W grupie gospodarstw o najniższym poziomie dopłat jego wartość była najniższa i wyniosła 31,9 tys. zł. W grupie gospodarstw o najwyższych dopłatach osiągnął dochód był ponad dwukrotnie wyższy. Różnica ta, zwłaszcza między pierwszą a trzecią grupą badanych gospodarstw, wynikała z powierzchni UR, która również była prawie trzykrotnie większa w trzeciej grupie (tabela 3).

Dochodowość ziemi była na podobnym poziomie w grupie gospodarstw o najniższym i najwyższym poziomie dopłat i wyniosła odpowiednio 4,8 i 4,6 tys. zł na ha UR. Niższa jej wartość wystąpiła w gospodarstwach o średnim poziomie dopłat (2,7 tys. zł / ha). Znaczne różnice odnotowano zaś w zakresie dochodowości pracy własnej. W pierwszej i drugiej grupie jej poziom był podobny i wyniósł

Tabela 3. Wyniki ekonomiczno-finansowe w badanych gospodarstwach w 2018 r.

Table 3. Economic and financial results in the surveyed farms in 2018

Wyszczególnienie	Dopłaty do działalności operacyjnej (zł)		
	do 8000	8001–14 000	pow. 14 000
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego (tys. zł)	31,90	30,99	69,93
Dochód na 1 ha UR (tys. zł)	4,80	2,65	4,55
Dochód na 1 FWU (tys. zł / FWU)	20,73	18,99	44,12
Dochód na 1000 zł wartości środków trwałych	71,70	81,14	105,81
Wskaźnik rentowności aktywów – ROA (%)	5,87	6,40	9,12
Wskaźnik rentowności kapitału własnego – ROE (%)	5,95	6,40	9,24
Wskaźnik opłacalności (%)	130,97	127,19	136,38
Dochód pomniejszony o dopłaty z działalności operacyjnej (tys. zł)	26,94	20,20	49,05
Dochód pomniejszony o dopłaty z działalności operacyjnej na 1 ha UR (tys. zł)	3,9	1,65	3,03
Dochód pomniejszony o dopłaty z działalności operacyjnej na 1 FWU (tys. zł / FWU)	16,88	11,83	28,42
Dochód pomniejszony o dopłaty z działalności operacyjnej na 1000 zł wartości środków trwałych	57,73	58,20	65,01

Źródło: opracowanie własne.

Source: own study.

odpowiednio 20,7 tys. zł oraz 19,0 tys. zł na osobę pełnozatrudnioną (FWU), a w trzeciej był ponad dwukrotnie wyższy. Dochodowość kapitału była najniższa w grupie o najniższym poziomie dopłat do działalności operacyjnej (71,70 tys. zł), a najwyższa (108,8 tys. zł) w grupie o najwyższym poziomie dopłat.

Wskaźniki rentowności aktywów oraz rentowności kapitału własnego również wykazywały zróżnicowanie w zależności od wysokości pobieranych dopłat. W 2018 r. w gospodarstwach o dopłatach do 8000 zł rentowność aktywów wyniosła 5,9%, podczas gdy w tym samym roku sadownicy z gospodarstw o dopłatach powyżej 14 000 zł zanotowali zwrot z zainwestowanych aktywów na poziomie 9,1%. Rentowność kapitału własnego w grupie pierwszej osiągnęła poziom 5,9%. W grupie drugiej była na tym samym poziomie, co rentowność aktywów ogółem. Z kolei gospodarstwa o najwyższym poziomie dopłat osiągnęły najwyższą stopę zwrotu z zainwestowanego kapitału na poziomie 9,2%. Biorąc pod uwagę relację

wartości produkcji do kosztów, poziom opłacalności produkcji w wyodrębnionych grupach gospodarstw był wysoki i wynosił od 127,2% w grupie drugiej do 136,4% w trzeciej.

Po przystąpieniu Polski do UE istotny wpływ na osiągnięte przez gospodarstwa rolne dochody mają również dopłaty pozyskane w ramach prowadzonej działalności operacyjnej, szczególnie Jednolite Płatności Obszarowe (JPO), których wielkość zależy od powierzchni UR. W 2018 r. stawka JPO wynosiła 459,19 zł/ha (MRiRW 2018). W grupie pierwszej udział dopłat w dochodach gospodarstw rolnych wynosił tylko 7,0%, m.in. ze względu na małą ich powierzchnię. W grupie drugiej dopłaty do działalności operacyjnej stanowiły 93,2%, a w trzeciej 61,9%. W celu rozpoznania poziomu dochodów z gospodarstw rolnych jego wielkość pomniejszono o pozyskane dopłaty do działalności operacyjnej. Z danych wynika więc, że sytuację ekonomiczną w dwóch ostatnich grupach gospodarstw kształtował głównie system dopłat. Pomniejszając dochód z rodzinnego gospodarstwa o otrzymywane przez sadowników dopłaty do działalności operacyjnej, najniższa jego wartość na poziomie 20,2 tys. zł wystąpiła w grupie o wielkości dopłat od 8001 do 14 000 zł. W grupie o najniższym poziomie dopłat wielkość dochodu była o 6,7 tys. wyższa, a w grupie o najwyższym poziomie dopłat prawie dwuipółkrotnie wyższa i wyniosła 49,1 tys. zł na gospodarstwo.

W ramach prowadzonej działalności właściciele gospodarstw dokonują wyboru źródeł finansowania, decydując o ich strukturze (tabela 4). Z danych wynika, że udział kapitału własnego w pasywach ogółem w analizowanych gospodarstwach był bardzo wysoki. W pierwszej i trzeciej grupie wynosił ponad 96,2%. Z kolei w gospodarstwach grupy drugiej sadownicy prawie wszystkie zobowiązania finansowe pokrywali ze środków własnych. W strukturze zadłużenia gospodarstw sadowniczych w grupach pierwszej i trzeciej większy odsetek stanowiły zobowiązania długoterminowe.

Tabela 4. Źródła finansowania działalności badanych gospodarstw w 2018 r.

Table 4. Sources of financing the activity of the surveyed farms in 2018

Wyszczególnienie	Dopłaty do działalności operacyjnej (zł)		
	do 8000	8001–14 000	pow. 14 000
Kapitał własny (tys. zł)	429,94	698,82	854,62
Zobowiązania długoterminowe (tys. zł)	6,15	0,00	29,50
Zobowiązania krótkoterminowe (tys. zł)	2,97	0,15	4,69

Źródło: opracowanie własne.

Source: own study.

W celu właściwego funkcjonowania i rozwoju gospodarstwa sadownicze wymagają inwestycji i wprowadzania innowacji. Podejmowanie działań inwestycyjnych powinno sprzyjać rozwojowi działalności rynkowej, modernizowaniu gospodarstwa i powiększaniu skali produkcji, aby łatwiej można było utrzymać się na rynku. Sadownicy z regionu Małopolska i Pogórze, którzy otrzymywali najniższe dopłaty do działalności operacyjnej, na inwestycje brutto przeznaczali średnio 15,8 tys. zł, a w grupie drugiej o ok. 3 tys. zł więcej (tabela 5). W gospodarstwach o najwyższym poziomie dopłat wartość inwestycji brutto była ujemna, co oznacza, że wartość sprzedanych środków trwałych była wyższa od zakupionych lub wytworzonych. Wartość inwestycji netto była ujemna we wszystkich analizowanych grupach gospodarstw, co wskazuje na to, że następowała tam dekapitalizacja majątku.

Stopa inwestycji była dodatnia tylko w dwóch grupach gospodarstw sadowniczych o niższym poziomie dopłat do działalności operacyjnej, co oznacza, że zrealizowane tam inwestycje pozwalały w pewnym zakresie na odtworzenie zużytej części majątku. Gospodarstwa pobierające dopłaty w wysokości do 8000 zł osiągnęły stopę inwestycji na poziomie 82,3%, a w grupie drugiej o wyższym poziomie dopłat stanowiła ona 55,6%

W celu określenia, czy istnieje statystycznie istotna zależność pomiędzy dopłatami do działalności operacyjnej a wynikami ekonomiczno-finansowymi gospodarstw, obliczono wartości współczynnika korelacji rang Spearmana i zbadano jego istotność testem *t*-Studenta (tabela 6). Jako zmienne niezależne przyjęto sześć wyników ekonomiczno-finansowych: dochód z gospodarstwa rolnego, dochód z gospodarstwa na jedną osobę pełnozatrudnioną (FWU), rentowność aktywów oraz rentowność kapitału własnego.

Tabela 5. Inwestycje i stopa inwestycji w badanych gospodarstwach w 2018 r.

Table 5. Investments and investment rate in the surveyed farms in 2018

Wyszczególnienie	Dopłaty do działalności operacyjnej (zł)		
	do 8000	8001–14 000	pow. 14 000
Inwestycje brutto (tys. zł)	15,76	18,77	-15,90
Inwestycje netto (tys. zł)	-3,39	-15,00	-68,89
Stopa inwestycji (%)	82,31	55,59	-30,00

Źródło: opracowanie własne.
Source: own study.

Tabela 6. Współzależność pomiędzy dopłatami do działalności operacyjnej a wynikami ekonomiczno-finansowymi – analiza korelacji rang Spearmana

Table 6. Interdependence between subsidies to operating activities and the level of investment as well as economic and financial results – Spearman's rank correlation analysis

Zmienne zależne*	Dopłaty do działalności operacyjnej
	ρ
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego pomniejszony o dopłaty (zł)	0,212
Dochód z gospodarstwa rolnego na osobę pełnozatrudnioną (zł/FWU)	0,184
Dochód na 1 ha UR (tys. zł)	0,057
Dochód na 1000 zł wartości środków trwałych (zł)	0,089
Wskaźnik rentowności aktywów – ROA (%)	0,091
Wskaźnik rentowności kapitału własnego – ROE (%)	0,099

* W analizach uwzględniono dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego pomniejszony o dopłaty do działalności operacyjnej.

Źródło: opracowanie własne.

Source: own study.

Z danych wynika, że pomiędzy dopłatami do działalności operacyjnej a wynikami opisującymi sytuację ekonomiczno-finansową badanych gospodarstw nie istnieje statystycznie istotna współzależność. Wynikało to prawdopodobnie z małej liczby gospodarstw.

5. Podsumowanie

Długi okres przynależności Polski do UE pozwolił sadownikom na bardzo dobre zapoznanie się z realiami funkcjonowania na wspólnym rynku unijnym. Bardzo wielu właścicieli gospodarstw dostrzegło potrzebę ich reorganizacji i szybkiego przystosowania do standardów UE. Część gospodarstw dokonała zmian, ale nadal potrzebne jest wsparcie finansowe ze strony państwa i UE na dalszy rozwój gospodarstw sadowniczych. Polskie gospodarstwa rolne, w tym również sadownicze, od 1 maja 2004 r. mogły korzystać z bardzo wielu instrumentów wsparcia. W dużym stopniu poziom ich wykorzystania zależał od dostępności informacji, właściwego jej przekazania, a także od współpracy sadowników z organizacjami zajmującymi się ich przekazywaniem do gospodarstw.

Ankietowani sadownicy korzystali z dofinansowania ze środków UE w ramach różnych programów pomocowych (SAPARD oraz PROW z poszczególnych okresów programowania). Wykorzystanie funduszy z dostępnych programów przed i po przystąpieniu Polski do struktur UE w badanej grupie było duże. Z pomocy, w zależności od programu operacyjnego, skorzystało od 35,6 do 51,1% ankietowanych sadowników. Najwięcej z nich korzystało z funduszy dostępnych w ramach PROW 2007–2013 (PROW 2007). Najbardziej powszechną formą pomocy były płatności bezpośrednie. Ponad połowa ankietowanych korzystała również z instrumentów finansowych o charakterze komercyjnym, przede wszystkim z pożyczek i kredytów.

Środki te przeznaczano na inwestycje związane z zakupem maszyn i urządzeń do prowadzenia działalności gospodarczej, działania inwestycyjne związane z modernizacją gospodarstw oraz na bieżącą działalność gospodarstw, m.in. na zakup środków do produkcji oraz paliwa do maszyn rolniczych. Badania wykazały, że sadownicy najrzadziej przeznaczali środki finansowe na zakup materiału szkółkarskiego czy zakładanie nowych plantacji.

Z badań wynika, że gospodarstwa, które pobierały najniższe dopłaty do działalności operacyjnej, cechowały się najmniejszą powierzchnią UR i sadów oraz najniższymi zasobami ziemi, pracy i kapitału. W kolejnych grupach gospodarstw o wyższym poziomie dopłat wystąpiły wyższe zasoby czynników produkcji. Ponadto w gospodarstwach o najwyższym poziomie dopłat najczęściej korzystano z kredytów i pożyczek.

Jak podaje Henryk Runowski (1994), cele działalności podmiotów gospodarczych w rolnictwie są wielorakie, jednak podstawowym jest wzrost dochodu. Stanowi on elementarny cel ekonomiczny, a w tradycyjnych gospodarstwach indywidualnych jest on wręcz egzystencjalny (Zegar 2003). W badanej grupie gospodarstw wysokość dochodu była zróżnicowana w zależności od wysokości pobieranych dopłat do działalności operacyjnej. Najniższa jego wartość wystąpiła w grupie o najniższym poziomie dopłat, a najwyższa w gospodarstwach o poziomie dopłat powyżej 14 tys. zł. Podobna sytuacja wystąpiła w przypadku dochodu na osobę pełnozatrudnioną (FWU) i 1000 zł wartości środków trwałych.

W badanej grupie główne źródło finansowania działalności stanowił dochód z gospodarstw rolnych. Po przystąpieniu Polski do UE wysokość dochodów uzyskanych przez producentów rolnych nie wynika jedynie z wartości produkcji pomniejszonej o koszty jej wytworzenia, ale zależy też od wysokości dopłat pozyskanych w ramach prowadzonej działalności operacyjnej.

Z przeprowadzonych badań wynika, że sytuację ekonomiczną w dwóch badanych grupach gospodarstw (o średnim i wysokim poziomie dopłat), gdzie prowadzona była produkcja owoców w regionie Małopolska i Pogórze, kształtował głównie system dopłat, których średni udział wynosił odpowiednio 61,9% oraz

93,2%. W grupie gospodarstw z dominacją upraw trwałych badanych przez Figure (2017) udział dopłat w dochodzie wynosił 77,9%, a w regionie Małopolska i Pogórze w 2018 r. stanowił 54%.

Z przeprowadzonych badań wynika również, że pomiędzy wysokością dopłat do działalności operacyjnej a wynikami ekonomiczno-finansowymi (pomniejszonymi o wartość dopłat) nie istnieje statystycznie istotna współzależność.

Bibliografia

- ARiMR [Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa] (2019). *Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2018 rok*. Warszawa: Departament Analiz i Sprawozdawczości ARiMR. <https://www.gov.pl/attachment/2f75761b-e047-4e57-9492-f7ef77223e83> (dostęp: 7.03.2023).
- Babuchowska K., Marks-Bielska R. (2012). Inwestycje w gospodarstwach rolnych. W: R. Kisiel, K. Babuchowska, R. Marks-Bielska. *Gospodarstwa rolne Polski Wschodniej i skłonność ich właścicieli do inwestowania z wykorzystaniem instrumentów wspólnej polityki rolnej*. Toruń: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Toruniu.
- BDL GUS [Bank Danych Lokalnych GUS] (2023). <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica> (dostęp: 5.03.2023).
- Bereźnicka J. (2018). Dopłaty do działalności operacyjnej a stabilność finansowa gospodarstw rolnych w krajach Unii Europejskiej. *Więś i Rolnictwo*, 3 (180), 113–135. DOI:10.53098/wir032018/05.
- Brzozowski P., Marosz A., Zmarlicki K. (2015). *Uwarunkowania w produkcji ogrodniczej w Polsce w 2015 roku*. Skierniewice: Instytut Ogrodnictwa.
- Czekaj T. (2008). Techniczna efektywność gospodarstw rolniczych a skłonność do korzystania ze wsparcia inwestycji środkami publicznymi. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 3, 31–44.
- Czudec A., Kata R., Miś T., Zając D. (2008). *Rola lokalnych instytucji w przekształcaniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Demidziuk U. (2003). *Programy nowej orientacji PHARE realizowane w Polsce*. Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej.
- Felczak T. (2015). Źródła finansowania działalności indywidualnych gospodarstw rolniczych w opinii zarządzających. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, nr 855: *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 74 (2), 83–91. DOI:10.18276/frfu.2015.74/2-07.
- Figura M. (2017). Wyniki ekonomiczno-finansowe gospodarstw z uprawami polowymi na tle gospodarstw nastawionych na pozostałą produkcję roślinną oraz gospodarstw ogółem w Polsce. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 104 (1), 110–120. DOI:10.22630/RNR.2017.104.1.8
- Goraj L., Mańko S. (2009). *Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym*. Warszawa: Difin.

- Grzelak A. (2013). Ocena procesów inwestycyjnych w rolnictwie w Polsce w latach 2000–2011. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 2 (28), 111–120.
- Józwiak W. (red.) (2014). *Efektywność, koszty produkcji i konkurencyjność gospodarstw rolnych obecnie i w perspektywie średnio- oraz długookresowej*. Warszawa: Wydawnictwo IERiGŻ-PIB.
- Józwiak W., Kagan A. (2008). Gospodarstwa towarowe a gospodarstwa wielkotowarowe. *Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G: Ekonomika Rolnictwa*, 95 (1), 22–30.
- Kołodziejczyk D. (2008). Relacje rolników z lokalnymi instytucjami wspierającymi gospodarstwa rolne w świetle badań empirycznych. W: B. Czyżewski, M. Gospodarowicz, D. Kołodziejczyk, D. Lidke, A. Matuszczak, A. Wasilewska, A. Wasilewski (red.). *Rola instytucji w modernizacji gospodarstw rolnych*. Seria: Ekonomiczne i Społeczne Uwarunkowania Rozwoju Polskiej Gospodarki Żywnościowej po Wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Program Wieloletni 2005–2009, nr 103. Warszawa: Wydawnictwo IERiGŻ-PIB.
- Komorowska D. (2018). Wyniki produkcyjne i ekonomiczne gospodarstw ogrodniczych. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego*, 18 (1), 111–120. DOI:10.22630/PRS.2018.18.1.10.
- Komorowska D. (2017). Efektywność gospodarowania zasobami w gospodarstwach sadowniczych. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego*, 17 (3), 187–194. DOI:10.22630/PRS.2017.17.3.65.
- Kulawik J. (2003). Kredytowanie i finansowanie rolnictwa w przededniu integracji z Unią Europejską. Część I. *Bank i Kredyt*, 6, 29–42.
- Kusz D. (2013a). Inwestycje produkcyjne w gospodarstwach rolniczych korzystających ze wsparcia finansowego Unii Europejskiej. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 103, 67–77.
- Kusz D. (2013b). Rola lokalnych organizacji w procesie modernizacji gospodarstw rolniczych. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 15 (3), 199–204.
- Kusz D. (2012). Efekty działalności inwestycyjnej w gospodarstwach rolniczych korzystających z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 14 (3), 227–231.
- Kusz D. (2008). Inwestycje rzeczowe w wybranych gospodarstwach rolniczych Podkarpacia. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 10 (3), 362–367.
- Łuczka-Bakuła W. (2013). Development of organic farming vs the support from the RDP 2004–2006 (rural development programme) and RDP 2007–2013. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 30 (4), 161–175.
- Marcysiak A., Marcysiak A. (2009). Źródła finansowania działalności bieżącej i inwestycyjnej gospodarstw rolnych. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego*, 9 (24), 119–127.
- Mickiewicz B., Prus P., Mickiewicz A. (2015). Analiza porównawcza instrumentów wspierania WPR w ramach wieloletniej perspektywy finansowej 2014–2020 w stosunku do WPR 2007–2013. *Europa Regionum*, 22, 211–226. DOI:10.18276/er.2015.22-16.

- Mikołajczyk J. (2010). Wyniki ekonomiczne a nakłady inwestycyjne w indywidualnych gospodarstwach rolnych uczestniczących w polskim FADN w zależności od ich typu rolniczego. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego*, 10 (1), 91–100.
- Mikołajczyk J. (2006). Inwestycje rolnicze w Polsce w latach 1990–2005. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 9 (1), 316–319.
- MRiRW [Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi] (2018). Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 11 października 2018 r. w sprawie zaliczek na poczet płatności bezpośrednich za 2018 r. Dz.U. 2018 poz. 1956. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001956> (dostęp: 25.01.2023).
- MRiRW (2012). Przykłady projektów zrealizowanych w gospodarstwach rolnych w ramach PROW 2007–2013. https://archiwum.arimr.gov.pl/fileadmin/pliki/Publikacje-biblioteka/Informatory_MiNROL/PrzykL___ady_projektAlw_zrealizowanych_w_gospodarstwach_rolnych_w_ramach_PROW_2007-2013.pdf (dostęp: 25.01.2023).
- Mynarski S. (2003). *Analiza danych rynkowych i marketingowych z wykorzystaniem programu Statistica*. Kraków: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Nachtman G. (2021). Rolnictwo ekologiczne w Polsce wobec działań na rzecz jego rozwoju. *Wiadomości Statystyczne*, 66 (7), 24–43. DOI:10.5604/01.3001.0015.0352.
- Nosecka B. (red.) (2021). *Rynek Owoców i Warzyw. Stan i Perspektywy*. Seria: Analizy Rynkowe, nr 59.
- Nosecka B. (red.) (2014). *Rynek Owoców i Warzyw. Stan i Perspektywy*. Seria: Analizy Rynkowe, nr 45.
- Nosecka B. (red.) (2013). *Ocena konkurencyjności wewnętrznej i zewnętrznej sektora rolno-spożywczego ze szczególnym uwzględnieniem sektora ogrodniczego*. Seria: Konkurencyjność Polskiej Gospodarki Żywnościowej w Warunkach Globalizacji i Integracji Europejskiej. Program Wieloletni 2011–2014, nr 69. Warszawa: Wydawnictwo IERiGŻ-PIB.
- Olewnicki D. (2010). Przemiany wybranych czynników ekonomicznych gospodarki sadowniczej i warzywniczej w gospodarce żywnościowej w latach 1980–2008. *Zeszyty Naukowe Instytutu Sadownictwa i Kwiaciarstwa w Skierniewicach*, 18, 167–180.
- Pizło W. (2013). *Gospodarowanie w sadownictwie Grójca i Warki. Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju gospodarstw domowych. Cz. 2: Raport z badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Pizło W. (2011a). Economic situation of the Polish fruit growers in the period 1999–2009. *ACTA Oeconomia*, 10 (3), 123–134.
- Pizło W. (2011b). *Gospodarowanie w sadownictwie Grójca i Warki. Region, klastry, gospodarstwa sadownicze*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Poczta W., Czerwińska-Kayzer D. (2001). Skłonność do inwestowania w gospodarstwach indywidualnych przy wykorzystaniu kredytów preferencyjnych. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 4–5, 34–46.
- Podstawka M. (2000). *System finansowy w rolnictwie na tle integracji Polski z UE*. Warszawa: Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA.

- PROW (2014). Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. https://www.gov.pl/documents/912055/913531/Program_Rozwoju_Obszar%C3%B3w_Wiejskich_na_lata_2014-2020.pdf/0775b248-4719-35df-c44b-e81ffe4e977a (dostęp: 25.01.2023).
- PROW (2007). Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013. <https://www.arimr.gov.pl/programy-2002-2013/prow-2007-2013.html> (dostęp: 25.10.2019).
- PROW (2004). Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006. <https://archiwum.arimr.gov.pl/programy-2002-2013/plan-rozwoju-obszarow-wiejskich-2004-2006.html> (dostęp: 25.01.2023).
- Runowski H. (1994). *Koncentracja produkcji zwierzęcej*. Warszawa: Fundacja „Rozwój SGGW”.
- Rysz M., Szymańska E.J. (2023). *Czynniki zmian w produkcji owoców w teorii i praktyce na przykładzie Małopolski i Pogórza*. Warszawa: Wydawnictwo IERiGŻ-PIB.
- Ryś-Jurek R., Stefko O. (2012). Wyniki produkcyjne i ekonomiczne gospodarstw ogrodniczych według ich wielkości ekonomicznej w Polsce i w UE-27 w 2009 roku na podstawie danych FADN. *Więś i Rolnictwo*, 156 (3), 113–129.
- Soliwoda M. (2017). Przegląd podejść metodycznych i badań empirycznych dotyczących zachowań inwestycyjnych rolników i oceny dotacji na rozwój rolnictwa na poziomie mikro. W: M. Soliwoda (red.). *Subsydia a ekonomika, finanse i dochody gospodarstw rolniczych (3)* (s. 25–42). Seria: Monografie Programu Wieloletniego 2015–2019, 59. Warszawa: Wydawnictwo IERiGŻ-PIB.
- Spychalski G. (2008). Krajowe instrumenty wspierania rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia*, 7 (2), 91–101.
- Stanisz A. (2006). *Przystępny kurs statystyki z wykorzystaniem programu STATISTICA PL na przykładach z medycyny*. T. 2. Kraków: Wydawnictwo Statsoft.
- Tomkiewicz E. (2010). Podstawowe instrumenty regulowania polityki rynkowo-dochodowej. W: A. Jurcewicz (red.). *Prawo i Polityka Rolna Unii Europejskiej*. Seria: System Prawa Unii Europejskiej. Podręcznik, t. 26. Warszawa: Instytut Wydawniczy EuroPrawo.
- Wojtasik B. (2006). Dopłaty bezpośrednie – nowy instrument finansowy w rolnictwie. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 2, 89–97.
- Zawojcka A. (2008). Uwarunkowania i kanały finansowania rolnictwa w Polsce. *Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, 65, 98–108.
- Zegar J.S. (2003). Strategia polskiego rolnictwa po akcesji do UE. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 3, 159–168.

Analysis of the Production Potential and the Economic and Financial Situation of Fruit Farms in the Małopolska and Pogórze Region

Abstract: The aim of the article was to recognise the importance of subsidies to operating activities in shaping the economic results of fruit farms in the Małopolska and Pogórze Region. The area of research covered Region 800 in Poland, identified under the FADN – Małopolska and Pogórze, which is characterised by high agrarian fragmentation and the development of orchard production. The research was conducted on the basis of a questionnaire in 45 orchard farms. The descriptive method, Spearman's rank correlation coefficient, was used in the data analysis. The conducted research shows that fruit growers received financial resources in the form of EU subsidies and subsidies from various programmes. Most of them benefited from the funds available under the RDP 2007–2013 programmes. Direct payments were the more common form of EU aid. The obtained funds were allocated mainly to the modernisation of the machine park and current needs (purchase of production resources). The analyses show that the share of operating subsidies was high in the income structure of some farms. On the basis of Spearman's rank correlation, however, no interdependence between subsidies and profitability of fruit farms was demonstrated.

Keywords: fruit production, direct payments, operating subsidies, economic and financial results.